

MET PANKEN NAAR LOMMEL

1. TEN GELEIDE

Zondag 1 juli 1984 was voor Bergeijk en ook voor Lommel, in zeker opzicht, een historische datum. Die dag was de Heemkundige Studiekring uit Lommel met - als ik mij goed herinner - meer dan honderd personen te gast in Bergeijk. Gastheer was onze Heemkundige Studiekring 'De Acht Zaligheden'. Een van de programma-punten was een bezoek aan het Eicha Museum. En daar werden spontaan draden aaneengesponnen, die kort na de eeuwwisseling, bij het overlijden van Panken, waren blijven liggen.

Zo'n tachtig jaren geleden alweer. Panken, een begrip in de Kempen: Peter Norbertus Panken (1819-1904), de vroeg-gepensioneerde onderwijzer, die zich voor allerlei minder alledaagse dingen interesseerde en het allemaal voor ons opgeschreven heeft.

In de bibliotheek van de Stichting Eicha zijn bijna al zijn manuskripten, voor zover die bewaard gebleven zijn, in kopie aanwezig, o.a. zijn Autobiografie of Eigen Levensbeschrijving. Dit 'Dagboek' omvat maar liefst 2534 bladzijden, en dan nog eens een Compendium van 1519 bladzijden; alles bij elkaar dus 4053. Wie dit 'levenswerk' voor zich ziet, kan alleen maar nieuwsgierig worden. Dat overkwam ook Bruno Indekeu op bovengenoemde dag in de zomer van 1984. Eigenlijk was er geen tijd voor, maar de schaarse ogenblikken dat hij kans zag in de 'kaartenbak' te snuffelen, waren voldoende om mij de volgende dag een brief te sturen. Het was een brief met een verzoek: ...of ik een artikel wilde schrijven voor 'Te Lommel op die Campine', onderwerp: Panken en Lommel. En zo is het gekomen...

Ondertussen zijn we ruim een jaar ouder en is er al weer heel wat heemkundig water door de Dommel gestroomd. Toen ik spontaan ja zei, heb ik me nauwelijks gerealiseerd wat ik beloofde. In de grote hooiberg lagen vele en vele spelden, waar

ons voorlopig kaartsysteem niet volledig was. Dat betekende: de hooiberg op zijn kop zetten. De tijdrovende onderneming werd zoiets als aren lezen op een grote akker. Een akker waarop ruim 60 jaren lang geboerd is (1839-1903). Het werd dus een karwei, onderbroken door vele andere goede bedoelingen, waarvan het resultaat waarschijnlijk niet eens in verhouding staat tot de verwachting en de inspanning. En dan rijst ook meteen de volgende vraag: hoe ga je dit soort materiaal verwerken?

Om Panken geen geweld aan te doen, heb ik besloten hem zelf aan het woord te laten. Tussen de regels door vertelt hij, naar mijn gevoel, meer over zichzelf dan over Lommel. Maar we weten ook, dat hij een 'Geschiedenis van Lommel' heeft geschreven. Het handschrift (1902) bevond zich volgens Mandos in 1971 in het archief van Turnhout (Wetenschappelijke Bibliotheek). Het omvat twee grote katernen (folio), 82 blz. en 48 blz. Ofschoon Panken over het algemeen vrij nauwkeurig was bij het vermelden van allerlei feiten en bezoeken, zijn we over de wijze waarop hij de gegevens voor deze 'Geschiedenis' verzamelde slecht ingelicht. Slechts tweemaal, in juni 1870 en een jaar later, maakte hij aantekeningen in het raadhuis van Lommel. In 1897 noteert hij nog het een en ander in de pastorie. Dan zien we ineens een kapelaan Hollanders op het toneel verschijnen, in 1900 eerst. En het uitlenen van de 'twee geschreven registers of deelen dier parochie' zal er wel de oorzaak van geweest zijn, dat ze voorgoed aan de andere kant van de meet gebleven zijn. Maar gelukkig, ze zijn bewaard gebleven!

Wat voor waarde mogen we hechten aan alles wat Panken ons over Lommel weet te vertellen? Kleine gebeurtenissen soms, die kleur aan het dorpsleven brengen: een man, die zich verhangt in een schaapskooi, let wel: nadat drie Redemptoristen missie gepreekt hebben. Iemand die in het kanaal verdrinkt, brand en bliksem... Gebeurtenissen die onder de gewone stervelingen opwinding of opschudding brengen... Maar ook is hij de man, die zich verwondert over de grote uitvindingen en ontdekkingen van zijn tijd: 'den elektriek' en de 'telephon' (1880 te Brussel), vier jaar nadat Alexander Graham Bell dit wonder uitgevonden heeft.

Bij al zijn reizen te voet of per 'opene kar' leert hij ons zijn 'vrienden' kennen. Graag verkeert hij in gezelschap van gerenommeerde 'notabelen': pastoors, kapelaans, burgemeesters, ontvangers, sekretarissen, notarissen en last but not least... onderwijzers! Graag was hij ook de man van het goede voorbeeld. Herhaaldelijk verzuimt hij niet te vermelden dat hij 's avonds 'wel te pas' op tijd thuis was. De man met een geloof dat toen nog bergen kon verzetten. Als hij één 'berg' verzet heeft, is het een berg papier. Toch veroorlooft hij zichzelf, af en toe ook van het leven te genieten. Het goede leven in Vlaanderen met zijn 'Kempensche vlade' en 'Diesterbier'!

Wat voor indruk de stoomtrein op de goede man gemaakt moet hebben, wil ik u, nu de Belgische Spoorwegen dit jaar precies 150 jaar bestaan vieren, niet onthouden. Panken vertelt het ons in plechtige, maar weliswaar erg lange volzinnen. In augustus 1838 reisde hij met zijn oom, T.I. Panken, naar Brussel. Hij schrijft:

Op Vrijdag, den 17 Augustus (...), begaven wij ons op weg; doch wij gingen dien dag niet verder dan tot Arendonk, zoodat wij daar overnachtten. Des anderendaags, reeds om 2 ure des ochtends, zetteden wij onze reis voort naar Turnhout, om van de diligence, welke om 6 ure van daar naar Antwerpen vertrok, gebruik te maken; 's middags, om 2 ure, vertrokken wij met den zoogenaamden vaporeur, of ijzeren weg, van Antwerpen naar Brussel, waar wij ten 4½ ure aankwamen.- Voorzeker spoedig genoeg, als men in aanmerking neemt, dat die 2 steden 8 uren van elkander gelegen zijn.- Ik bewonderde dezen triomf van het menschelijk vernuft, die pijsnel aan het oog der verrukte aanschouwers verdween. Het is bekend dat toen de spoorwegen in België nog niet lang bestonden.- De wagens van den ijzeren weg zijn verdeeld in: berlines, diligences, chars-à-bancs en wagons. Omdat het toen zeer mooi weder was, had oome en ik ieder een kaartje voor eenen wagon genomen; dewelke opene wagens zijn. (Kort daarna zijn die, zoo ik vernomen heb, ook alle overdekt).

Wie goed gelezen heeft, zal Panken nu ook van zijn zuinige kant hebben leren kennen. Op z'n Bergeijks gezegd: 'want het mocht niks kosten'. Als dekmantel voor zijn onschuld gebruikt Panken voor het oog van het kerkvolk het 'zeer mooi weder'.

Maar, geen kwaad gesproken van de goede man, het ging hier om de triomf van het menselijk brein, had u al begrepen. De triomf, die in goed Vlaams gewoon trein heet. Edoch, opgepast! Als hij het op 13 juni 1841 over een trein heeft, dan bedoelt hij een processie, en dat is wat anders.

We kunnen lang en breed filosoferen over de 'waarde' van dit soort aantekeningen. Na het lezen ervan zal de ware geschiedenis van Lommel voor u niet wezenlijk of ingrijpend veranderd zijn. Mag ik u daarom toch uitnodigen om op de volgende bladzijden, samen met Panken, zijn levensweg te bewandelen. Om een veertigtal momenten even stil te staan en te luisteren naar hetgeen hij als 'kronikeur' en getuige van zijn tijd weet te vertellen. Een levensweg, waar eenieder een boeket van al dan niet heemkundige of historische kruiden mag plukken, ieder naar eigen belangstelling, gading of smaak. Daarna blijven er nog een paar zijpaden over. Zijpaden met een handwijzer naar andere bronnen, een paar mooie varens om uw kruidenboeket te voltooien.

Voor mij was het een plezierige bezigheid deze aren voor u bijeen te lezen. Graag wil ik de misschien wat schrale oogst aanbieden aan jong en oud van Lomelle op die Campine. Dit als een nieuw gesponnen draad aan het heemkundig gobelin dat vriendschap heet.

OPMERKING

Alvorens Panken aan het woord te laten, willen we er nog even op wijzen dat hij in zijn geschriften af en toe ook namen van maten hanteert, zoals die in Nederland sinds de inwerkingtreding van de wet van 21 augustus 1816 waren ingevoerd. Om het u wat makkelijker te maken, hebben we deze hieronder naar de huidige terminologie omgezet:

- bunder (1 ha.), roede (1 a.), vierkante el (1 ca.);
- el (1 m.), palm (1 dm.), duim (1 cm.), streep (1 mm.).

2. HET WOORD AAN PANKEN

2.1 Uittreksels uit zijn 'Autobiografie' en het 'Compendium' ervan.

16.9.1839

Maandag 16den ging ik met den Hr. Godefr. Aarts naar Lommel. Nog nimmer had ik mij in die gemeente bevonden. Aldaar bezochten wij met den Eerw. Heer van Sleeuwen, kapellaan van dat dorp, de parochiekerk. Hare mooiste versierselen zijn: de predikstoel, de communiebank en het zangkoor. Het gebouw is door sterke pilaren ondersteund, dewelke voorheen nog dikker zijn geweest. De kerk is een lang, doch na rato laag en smal gebouw. De toren is tamelijk hoog. Evenals vele andere, is in den jare 1800, de 9 Nov. het spits van denzelfen afgeslaan.

13.6.1841

Ik kan mij niet weerhouden, Waarde Vrienden, alhier over eene plegtigheid te spreken, die ik op Zondag 13de Junij dezes jaars bijwoonde. Eene allerheugelijkste gebeurtenis, te weten eene openbare processie, had op dien dag in de gemeente Lommel plaats, eene plegtigheid die sedert onheugelijke jaren, namelijk van het begin der Reformatie, aldaar niet bestaan heeft; want vermits Lommel tot in 1807 aan Holland (aan de Provincie Noord-Brabant) behoord heeft, mogten in hetzelve in die dagen van rampspoed ook geene openbare godsdienstoefeningen of plegtigheden gehouden worden. - Om 10 ure begon er, op genoemden dag, eene solemnele Mis, waarbij de WelEerw. Heer Van Moorsel, Pastoor dier volkrijke Parochie, Celebrant was. Na het eindigen derzelve trok de Processie, onder het luiden der torenklokken en die van het Raadhuis, statig door de dorpsstraten, gevolgd wordende door eene tallooze menigte Catholijken, zoo uit Lommel als andere plaatsen, welke derwaarts gekomen waren om deze zoo verheven solemniteit bij te wonen; want iets dergelijks is zeker zeer eerbiedwaardig; de Christen, die zulks voor den eersten keer bijwoont, zonder bewogen te zijn, is, dunkt mij, een ongevoelig wezen. - Er bevonden zich bij deze blijde plegtigheid Catholijken, die de tijden nog beleefd hadden, dat het openlijk dragen van Kerkboeken door de Regering gestreng verboden was. De Ingezetenen van Lommel hadden dan ook tot het houden dezer hunne eerste Processie vele toebereidselen gemaakt. Overal waar de trein moest passeren, waren de straten met jeugdige boompjes, eereboogen enz.

versierd. De 3 veldaltaren op welke bij het rondgaan de Benedictie gegeven werd, waren smaakvol opgericht. Boven den eersten, nabij het Raadhuis las men dit toepasselijk, doch beknopt vers: sedert twee eeuwen lang is hier geen Lof gezongen, in 't openbaar, voor Gods altaar. Thans zingt men Jubelzang en looft God op al' tongen. De tweede altaar stond op het gehucht den Adelberg, terzelfder plaatse, alwaar weleer de schuurkerk stond; hetwelk ook een daarbij geplaatst gedicht te kennen gaf. Hoe vele herinneringen voor Lommels Grijsaards verlevendigt dus die plaats. De derde was voor de Pastorele woning. Alle drie waren bezienswaardig en vertoonden een zoo bekoorlijk groen. Om half twee ure, eindigde deze, in de kerkelijke geschiedenis van Lommel zoo belangrijke en onvergetelijke, voor allen die er deel aan namen, zoo treffende feestdag. Naar huis keerende, bezigtigde ik mede, de 3 veldaltaren te Luiksgestel, alwaar dien dag, terzelfder gelegenheid, de processie was uitgetrokken geweest. Deze altaren en eereboogen waren kleiner en niet zo prachtig als die te Lommel, doch waren ook zeer netjes.

1.8.1842

Maandag 1ste Augustus, zijnde te Bergeijk, Lommel en verscheidene andere Gemeenten, Patroon hunner Parochie en bij gevolg Feestdag, deed ik een reisje naar het Belgische kamp, nabij Beverloogelegen. Eenige vrienden uit eerstgemelde Gemeente vergezelden mij. Wij gingen op het Loo ten 6 ure in de Mis, van daar over Luiks Gestel en Lommel den weg naar het kamp nemende, alwaar wij ten half 12 ure aankwamen. Dit kamp is zeer wel aangelegd; doch is in eenige jaren in levendigheid, enz. merkkelijk verminderd. Nadat wij het merkwaardige in hetzelfde beschouwd hadden, vertrokken wij om half 2 weder van daar, om over dezelfde dorpen, die wij des morgens passeerden, naar Bergeijk te keeren. Wij kwamen, ook door Kerkhoven onder Lommel, waar enkele huizen stonden. Het is in 1856 eene parochie geworden en volkrijker.

6.5.1843

Zat. nam. 6 Mei, bezigtigde ik het kanaal dat kort te voren, aan de grenzen van N.B. en België, is begonnen gegraven te worden. Met de bij mij zijnde vrienden, wandelden wij langs hetzelfde (eigenlijk waar het moest gegraven worden; want op de meeste plaatsen was nog niet veel gearbeid), van den dijk tusschen Lommel en Luiksgestel, tot aan de barrière van eerstgenoemd dorp, zijnde eenen weg van 1 uur.

9.6.1844

Deze dag maakte Panken een uitstapje naar Leende. Na er de Hoogmis en Lof met Rozenhoedje bijgewoond te hebben beklom hij de stenen wenteltrap (130 treden) van de kerktoren:

...Zeer goed konden wij daar reeds eene menigte verafgelegene torens bemerken, zoals o.and. die van Lommel en Peer in België, Luiksgestel en Steensel...

22.8.1844

Met een vriend uit Bergeijk bezocht ik den volgenden dag het Kempens kanaal aan de Belgische grenzen (waarvan ik op de vorige bl. nog sprak) van den Lommelschen dijk aan de kom, welke op 1/4 uur afstands van de 7 Heerlijkheden gegraven is. Des middags ten 12 1/4 uur bevonden wij ons aan de brug bij gemelden dijk. Na bij de Kom, alwaar alsdan de vaart een einde nam eenige verversching gebruikt en vertoefd hebbende, wandelden wij naar den Kei der 7 Heerlijkheden, waar ik nog nooit geweest was. Deze plaats werd vroeger Schoongars geheeten en draagt den naam der zeven Heerlijkheden, dewijl aldaar op één punt de heide of Gemeentescheiding van 7 dorpen, zoo Noord-Brabandsche als Belgische, uitloopt. Deze kei, welke op eenige passen afstands, door eenen kring of een grachtje is omringd ligt daar midden in eene zeer groote heide, dus van alle dorpen verwijderd, van het Hof of dorp Bergeijk is zulks ruim drie uren.

28.8.1848

In gezelschap van verscheidene burgers uit Bergeijk, wandelde ik, Maandag 28ste die maand naar Lommel, waar, in de dorpsschool, de jaarlijkse prijsuitdeeling moest plaats hebben, doch welke tot Donderdag was uitgesteld, wanneer ik weder derwaarts ging en dezelve met veel genoegen bijwoonde. Deze plegtigheid begon ten 10 en eindigde ten 12 ure of 's middags. Ik had deze beide dagen in die Gemeente bijzonder veel vermaak genoten.

27.5.1850

Maandag 27 Mei werden door het Gemeentebestuur van Bergeijk, 364 bunders heide-grond, aan de Belgische grenzen, onder Bergeijk, Borkel en Lommel gelegen, provisioneel verkocht, welke gronden eerstgemelde Gemeente, bij deeling van 18 Maart van dat jaar aangekomen waren.-- Op de plaatsen zelve en in de Bergeijkse barrière geschiedde deze verkooping, waarbij ik tegenwoordig was en waarvan ik in mijn zakboekje

nauwkeurig aantekening hield.- Met verscheidene Bergeijkenaren stapte ik, langs het gehucht de Aa en de nieuw aangelegde weteringen onder Lommel, naar de gesticht wordende volkplanting op het nieuwe dorp, waar toen 5 bouwmanswoningen, benevens de kerk, pastorijschool en onderwijzerswoning in aanbouw waren. Ten h. 10 kwamen wij aan de Lommelsche barrière en vervolgens ten h. 12 aan de verkocht wordende heide, waarmede, de conditie gelezen zijnde ten 12 ure een aanvang gemaakt werd.- Deze gronden zijn, 14 dagen later, voor eene som van f. 8133,50 den Heere Wijnand Clermont te Maastricht toegewezen.

16.3.1852

Des nam. van Zondag 16 Maart had, in eene weide, bij de Lommelsche barrière een paardspel en andere kunstige lichaams oefeningen plaats, van dewelke ik mede aanschouwer was. Beide malen ging ik, door Bergeijkse burgers vergezeld, door 't nieuwe Belgische dorp.

30.12.1852

Den 30 December dezes jaars woonde ik de inwijding, enz. der nieuw gestichte Kerk in de Kolonie of Heihevulsche heide onder Lommel bij. Ten 6 ure des ochtends ging ik, met vijf kerkzangers van de parochie van het Hof te Bergeijk, die aldaar geïnviteerd waren, uit dat dorp en kwamen ten 8 1/4 ure aan de Lommelsche barrière, waar wij door de zangers van Lommel enz. verwacht werden. Koffij gedronken en de koristen zich wat geoefend hebbende, kwam omstreeks 9 1/2 ure de nieuwe pastoor voorbij, vergezeld van den deken des dekanaats den Ew.Hr. Pastoor te Peer. Nabij het kanaal en de kerk waren eerebogen, cronicums, enz. opgericht. Eer alles ingewijd was, was het 12 ure. Toen werd de Veni Creator gezongen, waarna de eerste mis in deze nieuwe Kerk, door deszelfs eersten pastoor werd opgedragen. Deze is de nog jeugdige Ew.Hr. Janssen, sinds 3 1/2 jaren Kapellaan te Peer. Een jaar vroeger is er de Hr. Verkooijen, als onderwijzer beroepen: de eerste Kerk- en schoolleeraar dezer nieuwe parochie zijn Lommelaren. In 1860 kwam er de 2de die in Febr. 1863 vertrok. Zijn opvolger is een Abdijheer van Tongerlo.

15.9.1854

Met mijn vriend, den Hr. Burgemeester Aarts uit Bergeijk, deed ik Dinsdag nam. 12 Sept. eenen uitstap naar Eersel, ook nog naar Duizel en Vrijdag nam. 15 id. met Zijn Ed. naar Lommel. Ginds gaande namen wij den weg over het gehucht de Aa en de Lommelsche weteringen, alwaar dien

nacht eenen doorbraak had plaats gehad, zoodat een groot deel heide naar een meer geleek. Bij de terugreize kwam ons de kar van den Burgemeester aan het Brughuis bij 't kanaal afhalen en ondanks wij zelfs naar het geh. Lutlommel geweest waren en ons te Luiksgestel eenigen tijd opgehouden hadden, waren wij niet te laat thuis.

7.8.1861

In de vacantie van dit jaar deed ik eenen uitstap naar het Kamp bij Beverloo, dat ik ook in die van 1842 en 1849 heb bezocht. Vergezeld door Louis van Hoven, geboortig van Meerhout, doch sinds 1 jaar te Westerhoven wonende, stapte ik Donderdag den 7 Aug. des ochtends om half 5 ure uit mijne woning. De weg ging over Bergeijk, Luiksgestel, en Lommel naar het nieuwe kerkdorp Kerkhoven. Zoo was de naam van den eersten bewoner van dit gehucht; waar hij zich in 't begin dezer eeuw uit Moll kwam neerzetten. Deze man was toen onbemiddeld doch is welvarend gestorven; zijn schoonzoon, die op dat gehucht woont, is zeer bemiddeld. Nabij de kerk is de begraafplaats aangelegd, waarop reeds verscheidene lijken begraven zijn; de nette pastorijschool staat nabij hetzelfde.

In 1854 waren reeds deze gebouwen daargesteld, hoezeer eerst in 't voorjaar van 1856 dezelve benevens het kerkhof gebruikt worden, als zijnde er toen de eerste pastoor (die wij zagen voorbijgaan) gekomen. Kerkhoven behoort, behalve eenige huizen onder Balen en Exel gelegen, onder Lommel, van waar de kerk 1 1/2 en 1 uur van 't Kamp verwijderd is. Het huis eerst zeer gering, thans eene zeer goede, sterke boerenwoning door Kerkhoven gebouwd en bewoond, ligt mede van den weg naar 't Kamp ter regterzijde, onder Balen.

Deze nieuwe parochie telt reeds ongeveer 800 inwoners in zeer verspreid liggende huizen, waarvan slechts 4 aan de personeele belasting onderworpen zijn. De baas in de herberg tegenover de kerk (die tevens bakker is) verzekerde mij dat er echter geene armen zijn en de bebouwde gronden er duurder dan in Lommel betaald worden: tot staving hiervan haalde hij eenige voorbeelden aan. Men ontgint er voortdurend veel inculte gronden, zoodat ik vermoed, dat de bevolking er steeds aanmerkelijk zal aangroeijen.

27.8.1866

Lommel is door mij, vergezeld van gezegden Hr. (onderwijzer uit Dommelen) en een kweekeling daags hierna, bezocht. Inmiddels zij daar in eene herberg toefden, beschouwde ik met den organist en koster het

in- en uitwendige der kerk, den toren en 't kerkhof. Aan de muur der kerk, vooral aan den oostelijken gevel, kan men afleiden dat ze minstens tweemaal herbouwd of veranderd is. In den noordelijken muur (de zuidelijke is niet oud) ziet men den vorm nog der drie oude kleine vensters. Den zeer zwaren en hoogen toren, wiens steenwerk eenigszins en het spits, vóór 1800 zeer veel hooger geweest is, beklom ik met gemelden vriend tot aan de klokken. De grootste draagt het jaartal 1818, de middelste dat van 1858 en de afbeelding der 12 apostelen; de kleinste is eene der oudste in den omtrek, want hierop staat MCCCXCIIII; deze is dus uit 't laatst der 14de eeuw en zal er naar mijn oordeel reeds kort na des torens bouw, waarmede in 1381 aangevangen is, in gehangen zijn. Men kan bij heldere lucht van dezen toren 18 torens in het oog krijgen. Op een der mergelsteenen van het bovendeel der galmgaten bevindt zich een jaarschrift van 4 kleine getallen, door mij niet gezien, dat de koster met een vergrootglas voor 't oog, voor 1317 heeft gehouden. Op kosten der provincie en gemeente wordt deze toren uitwendig hersteld en is het voorleden jaar hieraan zoo veel gearbeid, dat uit den westgevel, die verreweg het meeste door den tand des tijds geleden heeft, vele steenen gehakt zijn: die nog van uitgenomene mergelsteenen voldoende gevonden worden en nu op den grond gelaten zijn, komen weder op hunne eerste plaats. Is dit jaartal wezenlijk zoo oud, dan dagteekent het van 5 jaren vóór dat Hertog Jan III Lommel tot stad verhieft. De gezegde mergelsteen was zoodanig geplaatst, dat noch van binnen, noch van buiten den toren iemand hem kon genaken om er die cijfers in te kerven.- Men leest, dat de inwoners van 't hun geschonken voorrecht geen gebruik maakten dan het stichten der muren en drie poorten en zij van de bouwstoffen van eene der laatste hunnen kerktoren daarstelden. De gewone steenen destijds, en ook nog later, veel grooter dan hedendaags gebakken wordende, is te Lommel eenen afzonderlijken steenvorm gemaakt en zijn er steenen van grootte als die des torens tot het herstellingwerk gebakken.- De Fransche sans-culottes vernielden op het laatst der vorige eeuw ook hier veel oude papieren. Naar huis gaande kocht ik te Luiksgestel, voor het kabinet van een mijner vrienden, eene oude beeldengroep, welke ik vroeger vaak bezigtigde.

7.6.1870

Maandag 7 deed ik met neef Adr. Bots van Bergeijk een' uitstap naar Lommel, alwaar wij 's middags ten half 12 ure arriveerden.- Men den Heer Bouly, gemeente-secretaris en den ontvanger, de Heer Alen, zijn voorzaat, over mijn voornemen, om de dorpsarchieven in te zien,

gesproken hebbende, werd mij zulks met heuschheid toegestaan en begaf ik mij met eerstgenoemde ambtenaar onmiddellijk naar het uitnemend kostelijke en ruime, in 1845 gebouwde raadhuis, dat hij kort tevoren verlaten had. Nadat ik een vlugtige oogslag op het welgeordende archief geworpen en de secretaris voor mij in de ruimste kamer de inventarissen met de noodige schrijfbehoeften gereed gelegd had, ten einde daaruit het verlangde te kunnen overnemen, gingen wij in eene herberg een glaasje Diesterbier nuttigen, waarna ik mij alleen naar het fraaije raadhuis begaf. Hier zat ik nu vijf bezige, achtereenvolgende, doch voor mij ras vervlogene uren, zonder op te staan, hebbende den inhoud van het oude archief beknopt en nog veel van het nieuwere afgeschreven, alsmede den titel van eenige privilegien en oude charters van het stadje Peer, waarvan toevallig eene copie uit den inventaris in dien van Lommel lag. Ik had dan inmiddels ook 2 vellen papier nagenoeg beschreven en was met dezen arbeid juist gereed, toen, ten 6 ure, de secretaris het dorps huis binnen kwam, met wien ik de afspraak maakte hem te zullen schrijven, wanneer ik verkoos het oude archief in te zien, hetwelk hij, in dit geval, tegen mijn komst, van de bovenbanken zou doen afnemen.

In dezen tusschentijd van mijn verblijf op het raadhuis had mijn reisgezel zijne affaires in het dorp verrigt en nu besteedden wij nog een uur, om enkele herbergen, vrienden, de kerk en den toren te bezoeken, aan welken laatsten bouw men met het herstel langzaam voortgaat. Hij vertoont zich echter reeds schier in zijnen kunstigen oorspronkelijken trant en ontwaarde ik alzoo, sinds mijn laatste bezoek in 1866, eene aanmerkelijke verfraaijing. Met den bouwmeester bezigtigde ik de muren van toren en kerk en spraken wij over de verschillende steensoorten en kenmerken van oude gebouwen. Den 15 Sept. 1870 naar het Kamp van Beverloo reizende, beschouwde ik weder een kerk en toren van welken toen de oostelijke of laatste muur gerestaureerd werd.

16.9.1870

Op weg naar het Kamp van Beverlo:

...Te Lommel bezochten wij het raadhuis, de kerk, in welke nabijheid een kostbaar liefdegesticht met school gebouwd werd, enz. Achter het gehucht Kattenbosch haalden wij den beschaafden zoon in van Ms. Bender, slagter enz. in het Kamp, die mede derwaarts ging en ons de voornaamste bijzonderheden van deszelfs hedendaagschen toestand verhaalde.

19.6.1871

Piusviering:

Lommel. Van het raadhuis tot de kerk waren boompjes, eerebogen enz. geplant, het eerstgenoemde uitwendig versierd en des avonds verlicht, toen in het dorp eene schitterende illuminatie plaats vond. De optogt der Gilden enz. in dien dag bragt mede veel luister aan dit feest bij, hetwelk, naar men zegt, in de Belgische parochiën, zoo prachtig is gevierd, dat het de Noordbrabantsche nog overtrof. Toen wij des middags in het dorpte Lommel kwamen, waren op de straat de meeste versierselen opgeruimd, doch niet in de kerk. Hier boeiden ons vooral het groot getal toepasselijke jaarschriften. Na deze bezigtiging beklommen wij den toren, waar ik de opschriften der klokken afschreef. De herstelling van het uitwendige dezes torens is zoover gevorderd, dat thans den vierden of oostelijken gevel onder handen is. (zie mijne vorige reizen herwaarts). Ik heb ook een geruimen tijd in de oude notulen ten raadhuisse gezien. Wij verlieten ten half 5 ure de kom van Lommel, ten einde ons over Lutlommel naar de 4e door ons te bezoeken parochie of de Kolonie te begeven. Hier is de versiering en illuminatie in en buiten de kerk zoo schoon en menigvuldig geweest, dan men zulks van eene zoo kleine en arme parochie niet verwacht zou hebben. Een en ander moet trouwens aan den ijervollen Pastoor gedankt worden. Toen wij de kerk betracht hadden klom ik in den, het voorgaande jaar gestichten, toren, aan den voorgevel der kerk. Deze toren, voor een som van f.11000 aanbesteed is netjes gebouwd, tot aan de spits 100 voet hoog, terwijl deze laatste 10 ellen is. Langs de Bergeijkse barrier gingen wij huiswaarts.

22.4.1873

Toen ik mij Dingsdag 22 April 1873 te Luiksgestel bevond, waren dien middag de werkzaamheden aan de grens van die gemeente en Lommel begonnen voor den gemelden Provincialen weg. Juist eene week vroeger zijn ze omtrent de scheiding van Leende en Valkenswaard en Donderdag 1 Mei bij het gehucht Braambosch onder Westerhoven aangevangen. ...

2.7.1877

Mijn vierde reisje naar Eindhoven in dit jaar had Md. 2 Juli plaats, toen er, in de zaal van den Heer P. van de Ven de wateringen onder Neerpelt, Lommel, Bergeijk en Borkel, aan den Heer Clermont behorende, door den Notaris P. van Galen te Bergeijk en 2 Belgische Notarissen, in het openbaar verkocht werden. Dit geschiedde van 1 tot 3 ure des

middags. De gansche oppervlakte dezer watering met schoone canada-boomen, mastbosschen enz. beslaat 266 hectaren en is in massa, aan Baron Colly, eere-Generaal te Brussel, voor f.129.000 toegewezen. Bevond ik mij over meer dan 1/4 eeuw, in verschillende tijdvakken bij den verkoop van den heidegrond, waarop de gezegde wateringen, bosschen enz. zijn aangelegd, zoo wilde ik ook bij deze publieke veiling der massa tegenwoordig wezen. Van 12 tot 5 uur toefde ik dan ook in 't koffijhuis van P. van de Ven, toen ik door genoemden Notaris gesproken werd, eenige uren later, als getuige van dien koop te komen teekenen, welk aanbod ik van de hand sloeg, omdat ik in gezelschap was van mijn' vriend de Heer W. van den Dungen uit Helmond en voorzien van een retour-billet, met den trein 6 ure wilde vertrekken.

21.9.1880

Naar de Septemberfeesten in Brussel.

Dingsdag 21 Sept. (na een' slapeloozen nacht) des ochtends 4 ure opgestaan, begaf ik mij weldra op weg, ten einde volgens afspraak, ten 5 ure nabij de woning der kindn. A. Loos bij de kerk te Bergeijk te wezen. De 24-jarige bakkersgezel Lud. Loos, thans voor enige dagen te Bergeijk geweest, doch nog te Brussel wonende, keerde weder derwaarts. Ondanks eene zware regenbui, welke mij reeds in de Heistraat te Westerhoven overviel en mij in een huis (waar toevallig de bewoners vroeg waren opgestaan) eenigszins deed toeven, bevond ik mij op 't gezegde uur bij mijn' reismakker, die, wegens den regen weder zich te rust had begeven. Hierdoor vertrokken we eerst ten 5 3/4 ure, per opene kar, zoodat we toch, door 't loopen des paards, nog tijdig genoeg aan de statie te Lommel kwamen, om met den spoortrein van 8 u. 9 m. te stoomen.

In Brussel bezoekt Panken de Expositie, voornaamste doel van de reis. ...

...Deze is van 10 u. des morgens tot 6 ure des avonds geopend. Toen we ons in de beschouwing der tuinen en de zalen verlustigd hadden, toefden we nog tot na zeven ure in een spijs- en drinkhuis der tentoonstelling, om de electriche verlichting te aanschouwen, welke elken avond in de plantenzaal, de zaal der Kunstnijverheid en de tuinen plaats heeft. Bij het uitgaan zagen we o.a. de machine of werking dezer elektriek. ...Op beide dagen zag ik er, voor de eerste maal, meermalen door middel der telephon spreken. ...

Op de terugweg...

...Vrijdag 24 was dus de laatste dag dezer reis. Ik vertrok per spoor-trein ten 10 u. 57 min. uit Antwerpen en arriveerde, zonder van wagon te verwisselen of eenig noemenswaardig oponthoud, ten 12 3/4 uur aan de statie te Lommel, bleef tot 3 uur bij vriend Maas in het dorp aldaar, wandelde bij zeer fraai weder naar Luiksgestel, ten 7 u. naar Bergeijk en 9 1/2 uur huiswaarts.

28.5.1882

Een reisje naar Peer.

Onderweg, in Kleine Brogel, geniet Panken in een herberg van, zoals hij het noemt: Kempensche vlade. In Peer bestijgt hij de kerktoren, waar we hem zelf weer aan het woord laten:

...Alvorens we boven de muren waren hadden we het uurwerk betracht, hetwelk door eene elektrische klok wordt gaande gehouden, die in de sacristie staat en door draden het uurwerk in den toren verbindt. De koster wees ons op die beide plaatsen de wonderlijke werking hiervan aan. Dit kunstwerk is er over een tiental jaren geplaatst en verloopt niets. Onlangs is te Lommel ook een dergelijk kunststuk voor den toren gesteld. Dit gebouw lijkt naar dat te Peer, doch is minder groot en zwaar.- Zie mijne beschrijving van torens. Ook de 3 klokken hebben we bij het opklimmen betracht.- Zie mijne Klokinschriften.

We zullen later zien wat Panken over Lommel in beide, hierboven genoemde handschriften zegt.

22.4.1883

Zondag 22 is eene groote oppervlakte bosch en heide, tusschen Lommel en Moll afgebrand. Zeer ver is deze brand opgemerkt, de schade is betrekke-lijk aanzienlijk.

8.5.1883

Op de markt te Eersel vernam ik van H.Premier uit Neerpelt, dat daags van te voren, zijnde 8 mei, te Lommel bij de kom des dorps 2 huizen afgebrand en in één dezer ook vee verbrand was. ...

13.10.1887

De te Lommel gevestigde arts, geboren te Overpelt, de liefvallige en nette heer C.G.Smets is 13 October te Fleron, eene parochie bij Luik in bijna 34 jarigen leeftijd overleden. Hij leed aan tering, doch had in

't laatste van zijn nuttig leven eene operatie ondergaan en stierf ter pastorie Fleron, waar een zijner broeders pastoor is, doch werd in zijne geboorteplaats begraven, terwijl Maandag 17 ook eene plechtige lijkdienst voor hem plaats had. Nadat hij enigen tijd voor de zieken te Bergeijk geraadpleegd werd, kwam hij geregeld sinds twee jaren, tweemaal per week in de herberg De Keizer alhier (Bergeijk) om door de patiënten bezocht en gehoord te kunnen worden. Sinds een paar maanden bezocht hij echter, wegens zwakheid, Bergeik slechts eenmaal (Donder-dags) alsook de gemeente Luiksgestel, alles wegens overëenstemming der raadsleden. ...

3.8.1890

Zondag 3 sloeg te Lommel de bliksem tijdens de mis op de parochiekerk. De verschrikte geloovigen liepen buiten, doch er was geen schade geschied.

20.3.1892

Tusschen zondag en maandag nacht van 20-21 (maart) heeft een 47 jarige gehuwde man te Kattenbosch onder Lommel zich aan eenen balk in de ledige schaapskooi verhangen.

In de parochiekerk dier gemeente hadden 3 Redemptoristen uit Sint Truien eene schoone missie gehouden. Zij duurde van 5 tot woensdag 16 dezer.

Augustus 1892

Naar het Landjuweel in Brussel geweest. Op de terugweg...

Voor half 7 uit Antwerpen gestoomd kwam ik ten 9 u. te Lommel, in het logement bij Aarts, bracht den volgenden voorm. op 't raadhuis en bij vrienden door, toefde den namiddag te Luiksgestel en arriveerde met eenig gezelschap 's avonds half 9 ure te Bergeijk.

1.6.1893

Op H. Sacramentsdag 1 Juni bevond zich een grooter aantal vreemdelingen bij de jaarsprocessie als bij geheugenis bekend was. Het feest der Kindschheid is er den volgenden dag gevierd.

Op laatstgezegden dag is te Lommel het eerste huis naar de zijde van Luiksgestel afgebrand. Een man die zijne koe wilde redden verloor daarbij het leven.- ...

26.7.1893

Te Lommel in 't kanaal verdronk 26 (juli) een man.

15.2.1896

Zaterdag avond 22 Febr. knalde weder des avonds op dezelfde wijze dynamiet in de bovengenoemde fabriek onder Arendonk, in eene andere richting gehoord.

Eene week vroeger brandde onder Lommel des nachts de alleenstaande woning van Pieter Leij, niet ver van het Kempisch kanaal af. Hij en de zes andere bewoners kregen vreeselijke brandwonden, waaraan de jongste, een meisje van 8 jaren, eenige dagen daarna is bezweken.

24.8.1896

24 ging ik met een gezelschap van 1 ure over Weebosch en Luiksgestel naar Lommel. Wij beschouwden er in gezelschap van den hr. Teuwissen de kerk enz., waarna wij lang bij den hr. Verkoijen toefden. Ten h. 7 ure vertrokken, kwamen we des avonds, onder regen h.10 thuis.

22.6.1897

Reis van vier dagen in België. Panken vertrekt dinsdag 22 juni om 8 uur 's morgens met de trein uit Lommel. Komt 's middags om 12 uur in Brussel aan.

18.7.1898

Maandag 18 Juli deed ik in gezelschap van J.Panken en H.Groenen van 's middags 1 tot 's avonds h.10 ure, bij fraai weder, een voetreis naar Lommel, waar ik een paar vrienden heb bezocht.

27.9.1898

Driedaagsche reis in België

27 September begon ik, in gezelschap van mijn neef Jan Panken, bij fraai weder eene reis naar eene groote menigte plaatsen. Om half 7 ure des morgen stapten wij uit Bergeik en bezochten te Lommel den burgemeester en den gemeente-ontvanger. Door het lange gehucht Kattenbosch arriveerden wij ten 12 ure te Kerckhoven, waar wij tweemaal de kerk en pastorie bezochten. Ik maakte intusschen kennis met den bekwamen, uitmuntenden pastoor en noteerde eenige belangrijke feiten nopens deze nog niet lang aanwezig zijnde doch verspreid liggende parochie. In de kerk waren onlangs weder verbeteringen aangebracht en de ambachtslieden eerst de vorige week daaruit vertrokken. De bedevaart derwaarts ter

eere van den H. Amandus om van rumatiek te herstellen, neemt aanmerkelijk toe. Reeds bij onze komst ter pastorie verhaalde ik den herder, dat het mijn voornemen was, den eerw.h. Leenaerts uit Zonhoven en aalmoezenier te Bourg-Leopold, wegens zijn oudheid- en historische kennis te gaan bezoeken. De hr. Vossen, pastoor te Achel had mij deswegens eene vleiënde aanbeveling geschreven. Die van Kerckhoven zeide gisteren in het kamp geweest te zijn, om afscheid van den eerw. Leenaerts te nemen, die pastoor in eene parochie te St. Truien benoemd was, doch Zijneerw. afwezig had bevonden. Hierom ging Ew. na gedineerd te hebben weder derwaarts, wat voor ons een waar genoegen zoude wezen, aangezien wij de wandeling van Kerckhoven naar dat Kamp in zijn aangenaam gezelschap deden. Wij vertrokken ten half 2 uit de pastorie en kwamen circa 3 u. in 't Kamp, doch de pastoor alleen dien weg gaande, was gewoon hem, in één uur en 5 minuten af te leggen. Dat wij, ook onderweg veelvuldige zaken, voornamelijk de plaatselijke omstandigheden betreffende bespraken, laat zich denken. Wij troffen een directeur aan, bezig met de afmeting voor een' grintweg van 't Kamp naar Lommel, waarover men denkt tevens een' tram te zullen loopen. Het verkrijgen van dien weg door eene buitengewoon zanderige streek is hoofdzakelijk aan de ijverige bemoeiingen van dezen pastoor te Kerckhoven te danken. Kerckhoven zal dan niet langer buiten de wereld liggen, sprak hij.-

De laatste dag van de reis...

Per trein aan het station ten h. 5 ure te Lommel gekomen, bezochten wij er in het dorp de beide huizen als in de heenreis, toefden in eene herberg te Luiksgestel en vonden ons, wel te pas, 's avonds ten h. 10 ure te Bergeik terug.

17.2.1900

Maandag 17 werd te Bergeik eene vergadering door zeven burgemeesters gehouden ter verkrijging van eenen tram tusschen Heeze en Lommel.

10.7.1900

10 Juli kwam de eerw. Heer Hollanders, kapelaan te Lommel, mij bezoeken om over de locale geschiedenis van Lommel te spreken. Hij verzocht mij minzaam deswege zijn Eerw. spoedig te bezoeken. Ik beloofde zulks en dan mijne 2 boeken of registers over die gemeente, door mij over eenige jaren beschreven, mede te zullen nemen. Ik voldeed hieraan 18 dezer maand, blijkbaar tot zijne voldoening.

COMPENDIUM:

10.7.1900

10 Juli kwam de welEerw. Kap.n. Hollanders te Lommel mij over de Geschiedenis dier gemeente spreken en verzocht mij, eens over te komen. Ik voldeed hieraan 18 dito in gezelschap van Louis van Vlerken. Ik overhandigde hem ter leen mijne twee geschreven registers of deelen dier parochie. Ons drietal bezocht spoedig den aanleg der ruime parochiekerk, kerkhof, noodkerk, scholen, de alleszins doelmatige melkerij enz. Toen ik bij den eerw. kapelaan het middagmaal had genuttigd brachten wij een bezoek bij mijne vrienden Teuwissen, Verkoyen en den burgemeester. Van Vlerken keerde met mij in een rijtuig ten 4 ure naar Bergeik weder.

29.5.1902

29 Mei (H. Sacramentsdag) had ik het genoegen met den Edel Achtb. heer G.Raupp in mijne kamer te spreken, enz. Dezer dagen schreef ik den eerw. Kapelaan Hollanders te Lommel. Hij werd in Jan. 1903 pastoor te Kerkhoven aldaar.

3.9.1902

3 Sept. reed ik per rijtuig naar Lommel en beschouwde er de grote nieuwe kerk die sedert Paschen jl. in gebruik is.

23.3.1903

Maandag 23 maart heeft brand gewoed onder Lommel in de Stevensbosschen, nabij het Kempisch Kanaal, enz.

2.2 Uittreksels uit andere handschriften van Panken.

- Hs. Klokken en Grafzerken (ook genoemd: Klokinschriften) p.52-54:

Er hangen drie klokken in den hoogen en schoon gebouwen toren.

Nadat de grootste, bij gelegenheid van een feest was gebarsten, is deze in eene andere, minder zware gegoten. Deze heeft, van binnen gemeten, eene hoogte van 1,05 meter, bij eene breedte van 1,35 meter aan het benedendeel, waarbij de dikte der wanden genomen is. In drie regels of reijen draagt ze dit omschrift:

Pastor Verwetering, Willem Karel Koekhofs Maire, P.Maes, adjunct Maire, Peter M.van Goch, Meter C.Dorothea Teuwens. C.Droudt et Regnaut fecit 1818.

De middelste klok, de Lieve Vrouwe klok genoemd, schoon de kleinste alzo geheten is, werd mede ter vervanging eener oude gegoten.

Als de andere beide klokken gemeten bedraagt hare breedte 1,15, de hoogte 0,88 el. Men vindt hierop de afbeelding der 12 apostelen en op eene zijde, omtrent het midden, dit opschrift:

Arnold.van Moorsel Pastor, Jozef van Leemput en Hendrik van Ham Schepenen, Th.Maes Peter, J^a.Teuwens Meter. Heeft mij gegoten A.L.J.van Aerschot, opvolger van A.L.van den Ghijn. 1858. Hij weegt 1000 kilo's of Ned. (? niet ingevuld jb.)

De oudste doch kleinste klok 0,64 hoog, 0.80 el breed heeft, in het bovenste deel, in één regel, het volgende randschrift:

ego : maria : signum : dono : cuore : (misschien evoco) vivo : (is welligt vivos bedoeld) terra : decoro : 1394 (in Rom. getallen).

De letterlijke vertaling kan welligt tot geen' verstaanbaren zin leiden, daar, men wil, dat het getal goede Latinisten, omstreeks dien tijd niet groot was. Ook werden wel eens woorden door den steller geschreven, die of geen latijn, of foutief zijn.

Er hing eene klok in het torentje boven de kapel in de kom van het dorp waarop staat:

Amsteadami anno Domini 1726 + en eenige figuren rond dit omschrift: zij is 45 d. in diameter en 33 d. diep. (d. is duim jb.). Sedert 18.. hangt dit klokje op 't nieuw gebouwde raadhuis op die plaats.

KOLONIE

Toen in het jaar 18.. alhier eene kerk met torent_e is gesticht, werd daarin een nieuw klokje gehangen, hetwelk in 1870 plaats in den toen gebouwden steenen toren erlangde. Van dit klokje nam ik noch afmeting noch omschrift. Sedert laatstgenoemd jaar bezit deze jeugdige parochie reeds eene tweede, veel grotere klok, te St.Gillis bij Brussel gekocht waar eene zwaardere klok haar vervangen heeft.

Mij den 19 Juni in den toren der Kolonie bevindende, las ik het tamelijk lange omschrift, waaruit o.a. blijkt, dat eene Jufvrouw te St.Gillis deze fraaije klok aan die parochie in 1853 heeft geschonken. De breedte dezer klok is ongeveer $9\frac{1}{2}$, de hoogte, binnen gemeten, $8\frac{1}{2}$ palmen.

- Hs. Klokken en Grafzerken, p. 90:

Welëer trof men in de thans nog bestaande parochiekerk het latijnsch grafschrift aan, van den geleerden Joannes Hanegraefs, een der veelvuldige voorname inboorlingen. Vertaald luidt het:

Treurt nu, o Musen! want Hanegraefs, die aan Prinsen en Hertogen behaagde, is niet meer! Hij was een voortreffelijk Zanger van den H.Dyonysius en een zeer beroemd Hofprediker bij Ernestus, schoon hij Ridder, Graaf en Hoveling was, werd hij nogthans in zijnen ouderdom door een geweldigen dood weggenomen.

Tot opheldering zal ik alleenlijk vermelden, dat Joannes Hanegraefs Kanunnik en Kantor der collegiale kerk van den H.Dionysius te Luik, biechtvader en aalmoezenier van den Luikschen bisschop Ernestus was. Hierna werd hij pastoor te Petershem bij Maastricht. Hij stierf in 1617, in den ouderdom van 82 jaren en in het 62ste van zijn priesterschap.-

Verhees noteert in 1781 aan de westz. des torens den zerk van Hanegreefs gezien te hebben, toen niet meer leesbaar dan dit woord of den familienaam.

- Hs. Beschrijving van Brabantse Torens, Kerken en Kapellen, p. 169a: (de bladzijden 1 t/m 138 ontbreken)

Op het marktveld of den Heuvel bestond van ouds eene kapel, in grootte en hoogte aan die te Eersel nagenoeg gelijk. Even als deze is zij tijdens de reformatie tot een raadhuis gebouwd. In 1845 afgebroken, is op dezelfde plaats een schoon raadhuis gesticht. De kapel was ter eere der H.Moeder Gods opgericht.

- Hs. Notities Gilden, p. 188:

Hier bestaan vier gilden, doch zij schijnen hunne vernietiging te naderen, daar in België zulke Broederschappen, op hun' naam, geene gronden of dergelijke eigendommen mogen bezitten. De gilden van Sint Joris, Sint Sebastiaan en Sint Barbara te Lommel zijn zeer oud, die van Sint Ambrosius dagtekent van het jaar .... De eerste telt nog 17 of 18, de tweede omtrent 20, de derde slechts 6, de laatste .... leden.

Panken heeft dit manuscript niet nader gedateerd, maar blijkens zijn in de Turnhoutse 'stadsbibliotheek bewaarde handschrift over de 'Geschiedenis van Lommel' (p. 80), hebben deze ledenaantallen betrekking op de periode rond 1870.

- Hs. Ontdekte Oudheden, p. 93:

In 1844 bij 't graven van 't Kempens Kanaal, tusschen brug 10 en 11, zat een kolossale kei plus minus 2 meter hoog; 3 breed en 4 lang. Door een daarin gemaakt gat lieten de arbeiders (van elders ontboden) dezen kei vaneenspringen. Op meerdere plaatsen werden toen rotsen enz. aangetroffen, zoo mede in 't volgende jaar.

Toen het graven van het Kempens Kanaal onder Lommel plaats had, stieten de arbeiders op vele plaatsen, omstreeks 1844, voornamelijk aan de oost-

zijde van het dorp op zeer harden grond, eene soort van veen en met andere voorwerpen vermengd. Men noemt deze thans harde aarde welke eene zeer goede brandstof verschaft te Lommel prut. In zeer vele oorden van dit dorp vindt men dit zogenaamde prut. Ook talrijke boomen uit vorige eeuwen.

Bergeijk, september 1985

Johan BIEMANS

Noot :

Voor het 'Ten Geleide' van dit artikel werd gebruik gemaakt van volgende literatuur: H. MANDOS, Meester Petrus Norbertus Panken, 1819-1904, in: De Acht Zaligheden, de oude kern van de Kempen (Bijdragen tot de Studie van het Brabants Heem, dl. XII), Oisterwijk, 1971, p.7-113; J. BIEMANS, Peter Norbertus Panken, pionier van de Brabantse archeologie, in: Brabantse Oudheden ((Bijdrage tot de Studie van het Brabantse Heem, dl. XVI), Eindhoven, 1977, p. 225-236; P. MEURKENS, Bergeijkse Notabelen 1800-1920 (Stichting Eicha), Bergeijk, 1977; J.W.C. AARTS en J. BIEMANS, 't Hermenieke van Bergeijk 1835-1863 (Stichting Eicha), Bergeijk, 1977; P. MEURKENS, Bevolking, Economie en Cultuur van het Oude Kempenland. De dynamiek van een plattelands-samenleving (Stichting Eicha), Bergeijk, 1985.